

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2004
FORFATTER:	Paul Frederiksen
TITEL:	I lære hos Konrad Jørgensen.
KORT RESUME:	Forfatterens læretid fra 1955 – 1960 i Slotsgade.

I LÆRE HOS KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI

AF PAUL FREDERIKSEN

Efter i 1955 at have taget mellemskoleeksamen – et begreb fra dengang – var jeg vist blevet skoletræt og ville gerne til noget andet.

Noget skulle jeg selvfølgelig lære efter endt skolegang, men hvad? Min hu stod absolut til at blive fotograf, men det var nok ikke let at få en læreplads, der var jo ikke mange fotografer at byde på i byen. Tanken om at det kunne foregå i en anden by, strejfede mig overhovedet ikke. Men jeg var meget glad for at fotografere og havde anskaffet mig et smart kamera med blitz. Zeiss Ikon – bare navnet lød af noget og lugtede lidt af det eftertragtede job. Far gik med forbavsende entusiasme ind i sagen. Mon ikke han var glad ved udsigten til, at hans søn måske kunne komme ud i det "rigtige" liv, arbejdsliv? Han opsøgte i hvert fald de tre pressefotografer, som fandtes i byen, men nej, der var ikke noget at gøre.

Hvem der så fik den geniale idé, at jeg kunne blive typograf i stedet for, ved jeg ikke, men jeg kan tænke mig, det var min far. Han havde vist hørt noget om, at det var et vellønnet fag, og at beskæftigelsen var god. Begge dele passede. Men jeg anede faktisk ikke, hvad faget gik ud på, bare at det var noget med f.eks. avis- og bladfremstilling. Far henvendte sig et par steder, og så lykkedes det. Hurra! Men først skulle der aflægges

en danskprøve. Det var nemlig en sætterlærling, trykkeriet havde brug for – atter en tilfældighed, der styrede mit unge liv. Havde de haft brug for en trykkerlærling, havde jeg også sagt ja tak, for jeg anede ikke, hvad nogen af begreberne dækkede.

Trykkeriet, hvor jeg måske kunne komme i lære, hed Konrad Jørgensens Bogtrykkeri eller bare "Højskolebladet" efter en publikation, som trykkeriet havde udgivet i mange år. Det var et gammelt estimeret trykkeri med et godt omdømme i faglige kredse. Jeg mødte op på bogtrykkeriets kontor en dag efter skoletid, sikkert rystende nervøs. Jeg var blevet bedt om at medbringe min dansk-karakter, og den var heldigvis ikke så katastrofal som nogle af de øvrige karakterer – det var vist mit held. Jeg skulle skrive en diktat, som seniorchefen, Ludvig Fuglsang, dikterede. Jeg tror, det var et stykke af H. C. Andersen, og det gik heldigvis godt. Jeg fik resultatet et par dage efter og havde dermed en læreplads som typografisk sætterlærling, en flot titel syntes jeg. Jeg skulle starte på 4½ års læretid 2. juli 1955 og ville være udlært 1. januar 1960, så var den tid da på plads.

Jeg var mærkeligt nok ikke blevet vist rundt på trykkeriet i forbindelse med min danskprøve, og far havde vist heller ikke set på arbejdspladsen. Så det var jo meget spændende at skulle møde op den første dag på

mit nye job. Vi var vel bare taknemmelige for, at jeg havde fået en læreplads, selvom det ikke var så vanskeligt i de år. Krævementaliteten var endnu et stykke borte, men det blev anderledes, efterhånden som tiden skred frem.

Trykkeriet havde til huse i nogle ældre bygninger i én af byens helt gamle gader, Slotsgade. Udefra så det måske lidt forfaldent ud, men der var en rigtig køn kontorbygning mod gaden, og den husede samtidig Højskolebladets redaktion, der optog et par kontorer eller tre. Bygningen var i tre etager, to til kontorer og tredjeetagen til beboelse for en rengøringskone – af navn i hvert fald. Mon ikke manden havde været portner på trykkeriet. Jeg tror det, men han var vist død eller rejst fra “den hvide tornado”. Den nuværende portner virkede også som chauffør i firmaet, og han blev en af mine meget gode venner i hele min læretid. Trykkeriet som helhed bestod af adskillige bygninger, bagsiden af disse vendte ind mod bagsiden af bygningerne i Østergade, som var en af byens store forretningsgader. Sætteriet, hvor jeg skulle i lære, var beliggende på 1. sal i en tværbygning, som også husede et stort bogbinderi i stueetagen. Der var et kæmpeloft over sætteriet, som husede et gammelt papirlager. Hvor var det utrolig upraktisk, men her var mange muligheder for at slappe lidt af på det loft. I en tilstødende, lavere bygning havde selve trykkeriet til huse i stueetagen, og et maskinsæteri var beliggende på første sal. Denne bygning forbandt sætteri og kontorbygning, men ud over disse faste murede bygninger var her også en del skure, som husede trækvogne fra ældre tid, budcykler osv. Under sætteriet var der en stor

åben port, hvis vigtigste indhold var en papirpresse til trykkeriets papirrester. De kunne jo sælges hos produkthandleren.

Jeg mødte altså op den 2. juli 1955 kl. 7 om morgenen, 16 år gammel, medbringende en flunkerny blå arbejdskittel. Den var lidt for lang, syntes jeg, men sådan skulle den altså være, havde jeg fået at vide på kontoret. Den skulle ikke være gul, men det skal jeg senere komme lidt mere ind på. Nu skulle jeg altså møde mine lærekammerater og kommende kolleger. Det var spændende, men jeg var lidt nervøs ved at gå ind på trykkeriet. Der var jo også foresatte. Hvad mon det nu var for nogle fyre, var de flinke eller hvordan? Jeg kunne ikke rigtig forestille mig, hvordan det ville blive. Men det blev godt. Selvom der reelt ikke havde været tale om noget valg, kunne jeg ikke være kommet til noget bedre.

Jeg skulle henvende mig hos faktor Alfred Jørgensen på 1. sal i sætteriet. For at komme dertil skulle jeg gennem trykkeriet og op ad en stejl trappe, “hønsestigen” kaldet. Jeg var der selvfølgelig i god tid, det har altid fulgt mig, så jeg stod og ventede lidt oven for trappen. Der var vist ikke mange, der havde indfundet sig endnu, men klokken var jo heller ikke helt syv endnu. Men nu begyndte der så småt at komme nogen, de sagde alle god morgen, og jeg fortalte, at jeg var den nye sætterlærling, og hvad jeg hed. “Det kan du godt gemme lidt”, var der én, der sagde, “du slipper alligevel ikke for at blive slæbt rundt og præsenteret for hele koret, når først Alfred kommer”. Hvem denne Alfred var, havde jeg jo ikke nogen anelse om på det tidspunkt, men det skulle snart gå op for mig. Nu var de da vist kommet alle sammen – en 10-

12 stykker anslog jeg, men jeg så mig jo lidt forsigtig om, og hvem der var mine lærekammerater, kunne jeg ikke rigtig finde ud af. Det var ligesom ikke til at se, for alle havde de jo de her blå kitler på. Ved at kigge ud af vinduerne mod gården kunne jeg se et fladt tag med ovenlysvinduer ned til trykkeriet. Her kom nu gående i rask tempo en lidt ældre hvidhåret herre i gul kittel. Han trådte ind af en dør til et lille vindfang og så videre ind af en dør til sætteriet – sætterfaktor Alfred Jørgensen!

“God dag, jeg er så faktor Jørgensen”, han var fynbo fra Odense, “og jeg skal være din mester i de kommende 4½ år – i det mindste, men skikker du dig godt, kan du muligvis blive her eller komme tilbage hertil”. Det var en dejlig velkomst. “Men nu skal du også hilse på dine kommende kolleger og lærekammerater. Først din læresvend, det er jo ham, der skal lære dig op i de kommende år”. Han var desværre ikke ankommet endnu. Det passede vist ikke Jørgensen, men han fortsatte med præsentationen. “Her har vi så

Personalet på Konrad Jørgensens Bogtrykkeri 1954. På nederste række ses som nr. 6-8 fra venstre Erling Fuglsang, Ludvig Fuglsang og Alfred Jørgensen.

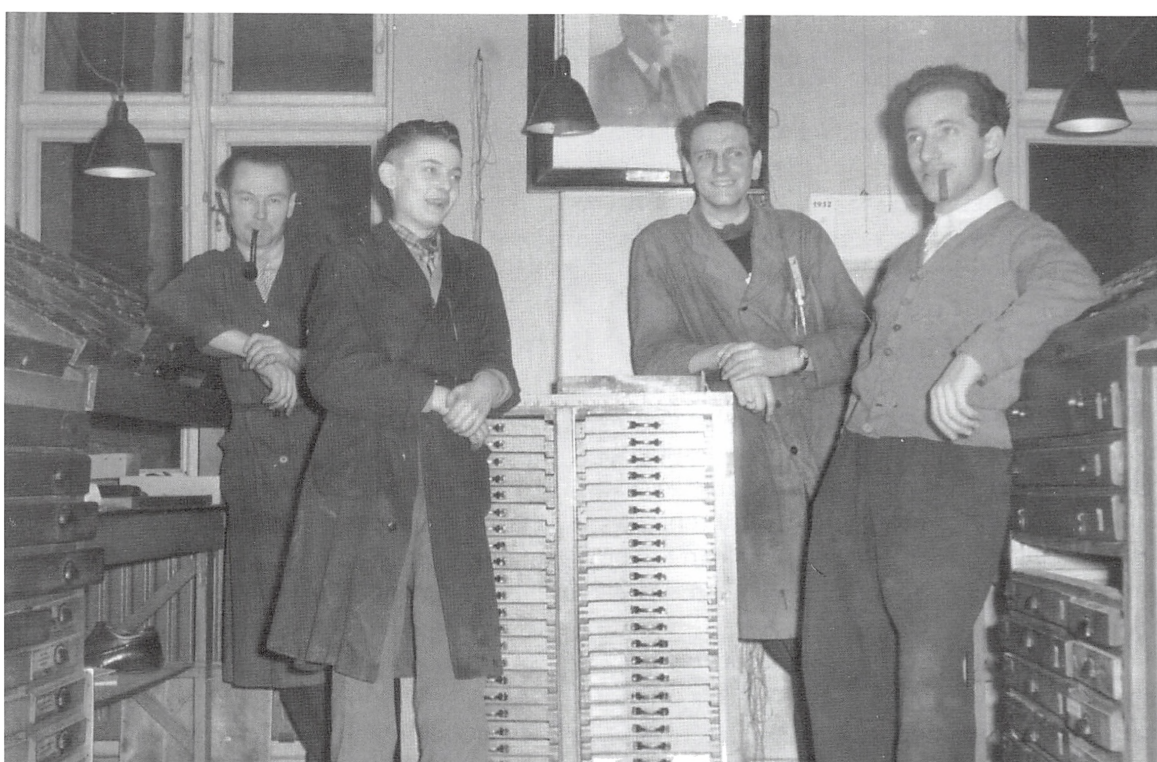
Thomsen og Andersen”, alle var tilsyneladende på efternavn, og nogle var også “Des”, sådan virkede det i hvert fald den første dag. Men alle var “Des” med faktoren, og lærlingene sagde selvfølgelig De til svendene. Der var en ældre svend, Oscar Jørgensen, som havde været der i rigtig mange år. Der var navne som Valdemar Christensen og Kruhl, Nielsen, Jensen osv. Vi var altid tre lærlinge i sætteriet, på forskellige trin af uddannelsen, og nu var jeg så den yngste. Derudover var der Erik, som var ældste lærling, og Ib som var cirka midtvejs i uddannelsen, og her kommer det med den gule kittel. Ib havde, da han skulle i lære, nemlig købt en gul kittel, og så viste det sig jo, at det kun var faktoren, der gik med sådan en. Stor moro, men ærlig talt hvad gjorde det? Men det kunne man blive ved at hente frem. Det var lidt småligt. Her var også en Niels Bertel, en meget lille, ældre mand, som kunne blive forfærdelig hidsig, hvis nogen drillede ham, og det gjorde nogen. Han var vel ikke ansat, men løb ærinder for nogle af svendene, aviser, mælk og den slags, men han havde vist i tidernes morgen været i lære som sætter, men fået blyforgiftning efter hvad de andre fortalte. Niels Bertel var en spøjs figur i byen.

Men nu var VSP dukket op, Vagn Selmer Petersen, som skulle være min læresvend. Sætteriet var inddelt i “gader”, og nu gik vi så ind i “Vagns gade”. Faktoren præsenterede os, og vi hilste pænt på hinanden. En mand på ca. 40 år, pilskaldet, næsten en blankpoleret isse – svendene påstod, han bonede den – men med vildtvoksende hår ud af ører og næse. Han virkede forvirret, og han var helt utrolig hurtigsnakkende. Jeg kunne

næsten ikke forstå, hvad han sagde. Han og jeg skulle stå i samme “gade”, og han skulle så lære mig dette ældgamle fag, og det kunne han. Jeg kom til at sætte umådelig pris på ham. Han blev senere en af mine faglærere på Teknisk Skole, det kunne han også.

Men sikken dag – den første – så mange nye mennesker jeg skulle lære at kende. Jeg var noget ør, og jeg kunne selvfølgelig ikke huske, hvem der var hvem. Men de må have gjort indtryk, og jeg fik hurtig en fornemmelse af, at de vist ikke var helt almindelige arbejdere. Der var noget andet over dem, men hvad? Mon ikke der var 10-12 personer i dette mit første sætteri. Ret hurtigt fandt jeg ud af, at de sjældent var der alle på en gang, men der var jo mange steder at gemme sig, og det fik jeg da også lært med tiden. Selve sætteriet bestod af en stor “hovedgade” og så 8-9 “sidegader”. En til to personer i hver gade, alt efter hvad man var beskæftiget med. Da først lokalets omfang gik op for mig, var jeg betaget. Det var et rart sted at være, men at jeg skulle være her så længe var ikke rigtig til at få øje på. Hvad her skete i min tid, var ikke småting, men hvad der var sket var sandelig heller ikke småt efter, hvad der blev fortalt, men alle historierne kom jo væltende efterhånden. Hvor kunne de dog fortælle og grine, også skadefro.

Ældstelærlingen skulle vise mig, hvor mit garderobeskab var, det skulle jo være helt mit eget i hele min læretid. Ud af trykkeribygningen og ned af en cementtrappe til kælderen. Her var det hele. Lige for døren et fyrrum og lager, Schønemanns, chauffør og gårdskarl. Til højre var der et pissoir og fire lokummer, foran dem en lang zinkvask med koldt vand, hvor vi vaskede blystøvet af

I Konrad Jørgensens Bogtrykkeri. Fra venstre Eivind Andersen, Orla Frederiksen, Ole Thomsen og Verner Sørensen. I baggrunden foto af Konrad Jørgensen. Foto fra 1953.

hænderne hver middag og aften. Her lugtede som regel forfærdeligt, men det var jo forholdene den gang. Rengøringen var mangelfuld, og kælderen var lidt skummel. Til venstre for indgangen var der så en garderobe, et 3 x 6 m stort rum med smalle skabe på begge langsider. Der var en enkelt hylde foroven og en stang til et par bøjler – ellers intet. Midt i rummet en langbænk, hvor man kunne indtage madpakken. Om sommeren spiste mange dog i gården. Det var sjældent aktuelt for mig. Jeg kunne nå hjem til mor og indtage frokosten. Det var så sandelig også at

foretrække, for der var tykt af tobaksrøg i kælderen dagen lang. Tobak og øl og megen sjofel tale iblandet lommefilosofiske betragtninger. Det var et skægt miljø – foruroligende. Her var konstant folk – på skift forstås – hele dagen, men der var ingen, der gjorde ophævelser over det, bare det ikke blev overdrevet.

Der blev spist, drukket og røget, lappet cykler og pudset sko – aldrig så vi hunkøns-væsener her. De havde eget omklædningsrum bag bogbinderiet. Men talt om kvinder blev der fra den første dag – jeg rødmede, for

det var lige på og hårdt. Sikke nogle historier, men jeg kunne jo lige så godt vænne mig til det – og det gik helt fint. Jeg fik et garderobeskab bagest i lokalet. Det var som skrevet mit i hele min læretid. Blev man her i kælderens for længe, blev man kaldt op, som regel af en af lærlingene, men det kunne da ske, at faktoren syntes, at nu havde det varet længe nok, og så mødte han op i egen person. Det var nu ikke mange gange, jeg oplevede det i løbet af min læretid. VSP kunne også blive gal nok til at hente en lærling op, hvis han skulle bruge ham til en eller anden funktion, eller hvis han syntes, at nu havde pausen varet længe nok. Han var nu selv ret dygtig til at “have bly i røven”, når han først var blevet bænket i kælderens, men retfærdigvis skete det sjældent.

Nå, men det meste af den første dag gik med at blive præsenteret og installeret, med at få lidt personligt værktøj udleveret, noget skulle jeg dog selv anskaffe. Her var jo også ud over sætteriet et maskinsæteri, et trykkeri, kontorer og et bogbinderi. Det hele skulle nu ikke beses på en enkelt dag, men jeg fik da indtryk af en stor, velfungerende virksomhed, hvor der var nok at lave. Mon ikke her var beskæftiget ca. et halvt hundrede mennesker – og hvilke!

På denne første dag nåede jeg selvfølgelig også – og det var da det vigtigste – at snuse til selve faget. I alle gader var der reoler med store og små sættekasser, og oven på hver reol var der yderligere en skråtstillet sættekasse parat til brug. “Her har du så sættekassen, og den er inddelt i 150 “fag” i forskellige størrelser, som du ser.” VSP fyrede løs fra hoften i et forrygende tempo. Fagene var simpelthen de rum, hvor typerne, bogstaver-

ne var placeret. Det skulle snart gå op for mig, at næsten alle betegnelser inden for dette håndværk var anderledes, end andet jeg kendte. Her var tyske, franske og andre mærkelige ord og udtryk, som fæg omkring ørerne på mig dagen lang. Der ville blive meget at huske, men gud ske lov skulle det jo ikke læres på én gang.

“Fagens størrelse har noget at gøre med, hvor tit du skal bruge det respektive bogstav – altså får e, som er det hyppigst forekommende bogstav i det danske sprog, et af de største fag. Det skal du hurtigt finde ud af”. Der var vel 7-8 forskellige størrelser på disse fag, og den kasse, jeg nu stod ved, var løseligt markeret med angivelse af, hvad der fandtes i de forskellige. Den var simpelthen beregnet til lærlinge. Ellers fandtes der selvfølgelig ingen markeringer på de forskellige skriftkasser, og det var jo heller ikke nødvendigt, for inddelingen var jo ens i alle kasser. “Du skal stå her foran kassen, så højre albue kan svinge frit ind over kassekanten, nej, spred fødderne lidt og læn dig ganske lidt forover, så står du bedre, ja, sådan. Det er nu ikke allerbedst, at du står i træsko, men det finder du nok ud af”. “Men stå nu lige og kig lidt på kassen og se, om du kan huske, hvor de forskellige typer er, så skal jeg komme og vise dig lidt mere”, så styrtede VSP afsted. Han havde altid mange ting i gang. Han var i grunden lynende hurtig – alt foregik nærmest i løb – det kunne de andre svende godt blive trætte af, men det opdagede jeg først senere.

De omtalte typer kiggede jeg så på, de mindede nærmest om en slags byggeklodser, ca. 3-4 cm høje med varierende bredde og tykkelse, alt efter bogstavets størrelse. Det

Teknisk Skole ca. 1947. Fra venstre Aksel Christensen, Bent Nielsen, Verner Iversen, Ole Thomsen, Kaj Ove Jensen og Adolf Jensen.

var præget spejlvendt på hovedet i den ene ende af “keglen”, som var betegnelsen for typelegemet. Jeg fandt sættekassen og dens inddeling meget spændende, men jeg kiggede mig rigtignok også om, for at se hvad de andre foretog sig. Det gik hurtigt op for mig, at der var mange forskellige funktioner i sådan et sætteri. Men nu kom VSP med et instrument til mig, en såkaldt “vinkelhage” – altså bare navnet! Han kom også med et lille manuskript, et vers, som jeg skulle forsøge at sætte op. “Du samler simpelthen typerne op i den rækkefølge, de står i i manuskriptet og placerer dem i vinkelhagen med signaturen fremad, så vender bogstavet rig-

tigt. “Signaturen” var nogle små hakker, som var fræst ind i forsiden af typen. De var forskellige fra skrift til skrift, så man kunne kende de forskellige skriftsnit fra hinanden. “Sådan bliver du ved, til du har fyldt en linje, så kommer jeg og viser dig, hvordan du kommer videre til den næste linje”. Han høvlede af igen, men jeg havde såmænd også nok med at få sat denne min første linje. Sådan gik det meste af den første dag.

I løbet af dagen kom seniorchefen og juniorchefen også og bød mig velkommen. Der kom også en bror til “junior” og sagde pænt god dag. Han var ansat i firmaet og stod blandt andet for korrekturlæsningen af de

mange bladspalter og bogsider, som blev produceret. Senere kom jeg også til at hjælpe med denne funktion. Det var en virkelig god træning i det danske sprog. Ret hurtigt begyndte jeg at få indtryk af, hvad der egentlig skete i sådan et sætteri. Der var igen mange nye ord: Nogle "satte op", nogle "lagde af", der var også nogle, der "rømmede op", at tænke sig! Der var nogle, som "skød ud". Det foregik som regel i trykkeriet i stueetagen, hvorfra man dagen igennem kunne høre maskinerne synge, og svendene råbe og grine. Det var en helt igennem rar, og med tiden fortrolig lyd. Der var også én i sætteri, som var "aftrækker", han "trak af", altså alle de mærkelige ord. Det var da vist ikke sært, at jeg fra starten ikke syntes, at de mennesker, der slyngede om sig med alle disse betegnelser, var helt almindelige. Men det skulle blive endnu værre, eller lad mig nu bare kalde det spændende, for det var det, det var. Nogle "bandt ud", det var gerne lærlingene, som blev sat til det, og det arbejde bestod i at binde, snøre en snor rundt om blysiderne for at holde sammen på "formen". Det var ret kedeligt, og svendene gad da heller ikke at have med det at gøre.

Men indtil videre satte jeg altså op, og det havde jeg nok at gøre med. Jeg samlede blytyperne til ord i min indstillelige "vinkelhage", samlede ord til sætninger og sætninger til linjer – og pludselig havde man så en lille blok "sats", som der kunne tages et "korrekturaftryk" af i den elektriske korrekturpresse, som stod midt i lokalet. Stolt så man det an. Det var selvfølgelig flot, det var jo det første. Det havde vist taget lang tid at sætte det lille stykke, men det var værd at vente på. Som yngste lærling blev det for øvrigt mit job at

Fra Konrad Jørgensens Bogtrykkeri i 1953. Fra venstre Leo Nørgård, Valdemar Christensen, Oscar Jørgensen og Poul Andersen.

sørge for rengøring og smøring af denne presse, men det var et meget rart arbejde at starte med mandag morgen.

Snart begyndte jeg at sætte i "spalter" til et lille blad, der hed "Dansk Børneblad", og som blev redigeret af seniorchefen. Det var ældstelærlingen, som stod for "sats og ombyrdning". Det sidste vil sige at omforme spalterne til sider, sætte illustrationer ind osv., og det var altså ham, jeg hjalp med at sætte i spalter – af en eller anden årsag skulle dette blad nemlig helst sættes i hånden, og det blev det så. For ellers blev blade og bøger stort set sat på maskine. Dem var der tre, senere fire af. Det var håndsættere, der havde videreuddannet sig, som betjente dem. De var vist lidt vigtige af, at de kunne kalde sig "maskinsættere". Det talte håndsætter-svendene i hvert fald om. De var Larsen, Kristensen, Marie Bollerup – senere kom der flere til. Men de nævnte tre var den "faste stok" – hvad det så var for en størrelse – da

jeg kom i lære. Marie var nok én af de eneste kvindelige maskinsættere i Danmark. Det var tungt arbejde at løfte “magasinerne” med alle messing “matricerne” i. Princippet var, at man støbte hele linjer i stedet for løse typer. Det gik meget hurtigere og var nemmere at arbejde med, men det blev aldrig så kønt som en rigtig flot håndsats.

Der var en utrolig bunke håndsatskrifter at vælge imellem, og dette sætteri var i særdeleshed velforsynet. Her var skrifter med 100 år på bagen, og de var ikke slidt op endnu. Jeg har efterhånden været i mange sætterier – dengang der var nogen – men jeg har aldrig set så mange forskellige skrifter samlet på et sted. Mange af dem var nu gået af mode, men de blev skam ikke smidt ud af den grund, nogle gik dog på loftet, måske til “bedre tider”. Her var også græske skrifter med henblik på f.eks. matematiske formler i lærebøger.

Skrifterne var delt op i “skriftfamilier” og fandtes i alle størrelser fra 4 punkt til 84 punkt, og det gav jo en masse skriftkasser eller sættekasser, som vi nu mest kaldte dem. De her nævnte forskellige skriftstørrelser er faktisk dem, vi alle kender fra for eksempel aviser og blade. Skulle skriften være større, måtte man som regel lade fremstille en “kliche” eller bruge nogle store plakatskrifter, der som regel var udført i træ. Så var der “blindmaterialer” og “stege”, “materialekasser” med “udslutninger – alt sammen til at “fylde ud” med – en tryksag er jo andet end det, der står i linjerne. Der var altså meget at finde ud af og sætte sig ind i, men det kom jo efterhånden. VSP var fremragende til at lære fra sig, selv om det gik lidt hurtigt. Til at begynde med var der jo ikke en dag, hvor jeg

ikke lærte et eller andet nyt om faget, så mon ikke jeg ville stå godt rustet til efteråret, når fagskolen skulle begynde? Men de andre svende og mine medlærlinge var sandelig også flinke til at vejlede mig. Faktoren blandede sig faktisk ikke i oplæringen, det havde han jo folk til.

Ved siden af at sætte i spalter begyndte jeg også at udføre små “akcidenser”, det vil sige forskellige forekommende mindre tryksager af “merkantilt” tilsnit, som der vist stod i en lærebog. Det var skægt. Visitkort, sange, brev-papir, manillamærker osv. Sjældent fik jeg nu lov til selv at bestemme, hvordan tryksagerne skulle se ud. Det klarede VSP indtil videre, eller også var det givet på forhånd. Jeg begyndte også at læse lidt om faget. Jeg lånte et par bøger på biblioteket, og VSP havde et par støvede eksemplarer i skuffen, hvor han også gemte de øl, som han modtog ved festlige lejligheder, de andre svendes fødselsdage for eksempel. Han var ikke den store øldrikker. De andre påstod, at han tog dem med hjem for at lave øllebrød, men det tror jeg nu ikke på.

Trykkeriet havde til huse i stueetagen, og det fik jeg meget at gøre med. Mine lærerkammerater her var Erling, Otto og Børge, nævnt fra den ældste kant. Her var også altid tre lærlinge, ligesom i sætteriet. Det var i grunden en fin ordning, selv om nogle påstod, at trykkeriet nærmest var en “lærlingefabrik”. Det passede ikke, og der var da nok at lave dengang i 50erne. I trykkeriet var der vel ansat syv, otte svende, en førstesvend og en tre, fire “pålæggersker”. Når vi sætterlærlinge arbejdede i trykkeriet, var det enten med at rette, korrigere fejl i tryksagerne, skifte dårlige bogstaver ud, binde ud eller skyde

ud. Binde ud var jo at binde snor om de afbenyttede trykforme og så anbringe dem på bukkede papstykker, såkaldte "port au page'r". Det blev nu aldrig til andet end "pottepassjer", og der gik lang tid, inden jeg fandt ud af, hvad ordet egentlig betød, nemlig "sidebærer" eller "kolumnebærer".

Skyde ud derimod var en proces, som foregik inden trykningen af siderne. Siderne blev placeret på et jernbord, et formbord, i et ganske bestemt mønster og i en bestemt rækkefølge, således at de, når de var trykt på begge sider af papirarket, også passede bag på hinanden. Det tog lang tid at lære og var faktisk svært – og Gud se i nåde til den lærling, der placerede en side forkert. Trykkeren blev enorm sur, fordi det som regel betød, at han måtte gøre noget af sit arbejde om. Så kunne de store bogstaver godt blive fundet frem, og de var nok lidt grovere her i stueetagen end på førstesalen.

Sættere og trykkere var altså de to faggrupper, som rummedes inden for typograffaget, og fællesbetegnelsen var da også typografer. Tidligere havde der været en tredje faggruppe, som hed sættertrykkere, altså en uddannelse som dækkede begge uddannelser, men det havde vist været noget la, la. Den fandtes i hvert fald ikke mere. Men jeg har da kendt et par stykker, som havde den uddannelse. Læretiden havde været 5 år, nu var den 4½ år, og et halvt år efter jeg var kommet i lære, blev den sat ned til 4 år, ikke på grund af mig, for jeg fik skam intet gavn af det, men jeg syntes nu heller ikke, det var for lang tid til at lære de mange processer i faget.

Typograferne var meget politisk interesserede i disse år. Det havde jeg nu indtryk af, at

de altid havde været – politisk og fagligt interesserede. Der blev snakket megen fagforeningspolitik i arbejdstiden og i kælderen, og vi lærlinge var organiseret i en lærlingeforening under fagforeningen. Det var ikke noget, vi kunne vælge, det var noget, vi skulle. Der var så generalforsamlinger, møder om forskellige fagpolitiske emner, udflugter og fester. Der var meget lidt om uddannelse, og det var en fejl, men det tænkte vi ikke over den gang. Vi hørte om typografernes sociale ordninger. Dem var de meget stolte af, og de var også fantastisk gode set med datidens øjne. Vi hørte om "tariffen" osv. Der var selvfølgelig også et fagblad, "Typograf-Tidende", som var et landsblad, der udkom en gang om ugen. Det blev afleveret på vort trykkeri om fredagen, og så skulle yngstelærlingen, jeg, bringe det rundt til de andre trykkerier i byen. Det var en fin tjans. Der var vel en halv snes trykkerier i byen, og det var spændende at komme rundt at se, hvordan der var andre steder.

Det gik hurtigt op for mig, at jeg ikke var blevet snydt med den læreplads, jeg havde fået. Vi var vel det største trykkeri i byen, altså bortset fra aviserne. Dem var der tre af, men de var jo at regne med på en anden måde. De fremstillede næsten udelukkende den daglige avis. Ved at komme rundt i byen lærte jeg jo også lærlingene de andre steder at kende. Det var ikke uvæsentligt, for nogle af os kom til at tilbringe rigtig megen tid og mange oplevelser sammen i de kommende år.

En tredje faggruppe, som var ansat på bogtrykkeriet, var bogbinderne. Jeg synes, de skal nævnes sammen med de grafiske fag, men dengang havde de deres egen fagforening og var vist ikke interesserede i at blive

slået i hartkorn med os – og vi ikke med dem. De var ikke så stolte og “opkæppende” som typograferne. De var lidt kedelige, de var ikke nær så farverige som mine kolleger. De sad ikke så længe i kælderens. De drak ikke gerne øl, de diskuterede ikke så meget – kort sagt, de var anderledes. Der var en bogbindermester og fire-fem svende, en lærling og så et antal bogbinderpiger, som jeg ikke rigtig har tal på. Bogbinderiet var beliggende i stueetagen, delvis under sætteriet. Håndbogbinderiet var i tilbagegang allerede dengang, men blev selvfølgelig udført, hvis der var noget. Ellers var det nærmest en færdiggørelsesafdeling. Her blev arkene falset efter trykningen, hæftet og limet og hængt i omslag, beskåret og meget andet. Lejlighedsvis blev der håndforyldt på bogrygge. Det var et fint håndværk, men det var allerede på vej ind i industrialiseringen.

Men så blev det endelig dagen, dén dag, som jeg havde arbejdet hen på i fire og et halvt år. Der havde ikke været mange dage, hvor jeg var ked af at gå på arbejde – og det er ikke noget, jeg kommer i tanke om på næsten 40 års afstand. Jeg sidder med mit svendebrev som nærmest er en lille typografisk perle, det er flot, oversat til fire sprog, forsynet med laksegl og forsynet med underskrifter af personer, som ikke mere huskes. Aldrig har nogen spurgt efter det på nogen af mine arbejdspladser – og dem var der mange af – det er aldrig vist frem, og det er lidt ærgerligt, når det nu er så flot. Jeg har selv været så forfængelig, i forbindelse med et ansættelsesforhold at spørge, om man da ikke ville se mit svendebrev, men det har ingen været interesseret i.

I marts 1960 skulle prøven aflægges, og

Lærlingefesten. Paul Frederiksen er nr. 2 fra venstre.

der var afsat 3 dage til den. Den skulle aflægges på arbejdsstedet, og det betød jo faktisk, at ikke alle lærlinge havde samme vilkår – det var lidt uretfærdigt, men kun i København blev prøven aflagt på skolen. De havde så mange fordele, de københavnere! Første dag var helliget et stykke bogarbejde på 8 sider med indbrudte billeder, smudstitel, titel, levende kolumnetitler og pagina. Det voldte mig ikke mange problemer, for det var faktisk det, jeg havde beskæftiget mig mest med i min læretid. Det blev da også rigtig godt.

På andendagen kunne man færdiggøre bogarbejdet, hvis der var behov for det – og så ellers tage fat på et skema i tre etager og i hoved- og tværform. Vi havde en Guds velsignelse af forskellige stregstyrker i sætteriet, så der var nok at boltre sig med, og jeg fik da også “strikket” et godt skema sammen. Trykkeriet reklamerede med skema- og stregarbejde, når de altså reklamerede, hvad de

sjældent gjorde, så heller ikke denne disciplin voldte mig de store besværligheder. Tredjedagen var helliget en "akcidens" i form af en brochure, et bogomslag eller et A4 ark med tre tidsskriftsannoncer. Jeg fik annoncerne, og de burde selvfølgelig også være oplagte for mig, men jeg syntes ikke selv, jeg fik dem sat for pænt, smarte var de i hvertfald ikke. Så var der hastighedsprøven, og den klarede jeg selvfølgelig også fint, men den var der mange, der havde besvær med – det var jo ikke alle steder, der blev sat så meget i hånden som på mit trykkeri. Så var der bare lidt teori tilbage, og det, mener jeg, foregik om lørdagen efter arbejdstid, men det var der ingen der fandt var mærkeligt. Hele prøven havde været bivåget af tre "skuemestre", én fra typograferne, én fra bogtrykkerne og én fra jeg ved ikke hvor. De havde været der og kigge på hver dag, for at påse at alt gik rigtig til og for at kontrollere, at tingene var håndværksmæssigt forsvarligt udførte, men de var der selvfølgelig ikke hele tiden. Det var også dem, der stod for overhøringen lørdag eftermiddag – det var noget om punktstørrelser og udskydning, og det tror jeg, at jeg vidste mere om, end de gjorde, jeg havde jo "praktiseret" det!

Det hele var meget spændende, og jeg var mærkelig nok ikke nervøs. Jeg havde i disse dage en "gade" helt for mig selv, og jeg måtte jo ikke hente hjælp nogen steder fra. Alle var så venlige mod mig, og der var en god atmosfære i sætteriet. Sådanne arbejdspladser og svende findes af flere årsager ikke mere – men heldigvis har jeg kendt det! Ikke mange vil kunne sætte sig ind i den ånd, der herskede – nu skulle jeg bare lige klare det her, og det vidste de, jeg kunne! Jeg ville

være mere end velkommen i deres kreds – det havde jeg faktisk allerede været i flere år.

Efter et stykke tid fik jeg overrakt mit svendebrev på kontoret, og jeg blev selvfølgelig lykønsket af begge chefer plus alle svendene. Brevet var udstedt med ros, og man fortæller mig, at resultatet kun var et par points fra en sølvmedalje, men den kunne jeg nok heller ikke have brugt til noget – desværre!

Men jeg blev jo nu "dus" med alle svendene, men først efter adskillige år blev jeg endelig "dus" med min læresvend, VSP! Det var for svært efter fire og et halvt år med "Des", at begynde at "dutte" en mand, der både havde været læresvend og lærer og som trods sin utrolige venlighed alligevel havde noget meget respektindgydende over sig. Faktor Jørgensen og cheferne blev jeg selvfølgelig ved med at være på efternavn med, det var faktisk alle! Mon jeg i grunden blev fejret eller fik gaver i anledning af udlæringen – jeg kan ikke huske noget om det, men det er jeg da sikkert blevet! Svendegilder var der nogle, der afholdt, men det gjorde jeg i hvert fald ikke, jeg var derimod med til et par, og det gik ret vildt til!

Jeg blev indmeldt i DTF, Dansk Typograf-Forbund, 2. januar 1960. Jeg var udlært efter en dejlig læretid med gode kammerater og svende og havde nu en uddannelse, der kunne grundlægges en tilværelse på. Jeg fik oven i købet at vide, at jeg skulle være velkommen tilbage efter endt soldatertid, så utilfredse havde de vist ikke været med mig. Det havde jeg nu ingen planer om på daværende tidspunkt, men det fik jeg i løbet af de kommende 16-18 måneder!